

BİR FÜTÜVVET ŞECERESİ ÜZERİNE

SAADETTİN KOCATÜRK*

Fütüvvet Arapçada fetâ kelimesinden türetilen bir isim masdardır. Racul kelimesinden rücûlet, ah kelimesinden uhuvvet kelimelerinin türetildiği gibi. Fetâ kelimesi Arapça'da çocukluk yıllarını geride bırakıp, gençlik çağına giren kimseye denilmektedir. Lügatlerde bu kelime cevanmertlik ve erkeklik anlamlarına kullanılmaktadır. Bazı lügatlarda genç veya iyi huylu anlamlarına kullanıldığı da görülmektedir. Fütüvvet kelimesinin ilk harfi olan "fe" harfi kesre ile, yani "fî" şeklinde fityan olarak okunduğunda bu kelimenin, genç, gençlik ve gencelmek anlamlarına da geldiği Arapça lügatlarda kaydedilmektedir. Bu kelimenin değişik bazı anlamlara da geldiği görülmektedir. "Feteyân" şeklinde okunduğunda gece ve gündüz, "fiteyân" şeklinde okunduğunda bir kabilenin adı olduğu gibi.

Arap Câhiliye döneminde bu kelime yani fütüvvet, mecazî anlamda kahramanlık, fetâ da kahraman anlamına kullanılmıştır.

Arap Câhiliye devrinde iki mecazî anlamda kullanılmaya başlanan bu kelime, bazan kahramanlık anlamına, bazan da cömertlik (saha) anlamına kullanılmıştır. Cahiliye Arapları bu iki sıfatı diğer bütün sıfatlardan daha çok beğenmiş ve daha çok kullanmıştır. İslâmiyet döneminde de bu özelliğini koruyan "fetâ-fütüvvet" kelimesi halkın dilinde bu özelliğini korurken, şâirlerin şiirlerinde memduhları için mübalağa olmak üzere "feta'l-fityân" şeklinde kullandıkları görülmektedir.¹

* Prof. Dr., Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

1 Bu konuda daha geniş bilgi için bkz., Saadettin Kocatürk, *Fütüvvet ve Ahilik*, Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu Yayınları, No: 5, Ankara 1984, s. 17 vd.

Fütüvvet kelimesinin Kur'an'da da çeşitli iştikakları ile birlikte on yerde geçtiği görülmektedir.² Adı geçen ayetlerin tefsirinde "feteyât"ı cariyeye ve has-tabakıcı "feteyân"ı ise köleler ve işçiler olarak açıklamışlardır. "Fetâ" ise delikanlı ve genç anlamlarına kullanılmıştır.

Bütün bu açıklamalarımızın ışığında Kur'an-ı Kerim'de bir iki konunun dışında fetâ lâfzı, cevanmerd ve genç anlamına tefsirlerde zikredilmiştir. Kullanılan bu yerlerden birisi Hz. İbrâhim Aleyhisselâm için, diğeri Hz. Yusuf Aleyhisselâm ve bir diğeri de Hz. Mûsâ'nın yol arkadaşı için kullanılmıştır.

Uhud savaşında ise Hz. Ali (A.S.) "fetâ" olarak müsemma kılınmıştır. Böyle isimlendirilmesine sebep, bir gün Hz. Muhammed (S.A.) sancağı Hz. Ali'ye vermiş, o da Hz. Muhammed'in arkadaşlarından büyük bir grupla harbe gitmişti. Harbin ilk günü savaşın çok kızıştığını ve tüyler ürpertici bir hal aldığını gören Hz. Muhammed, ensârın bayrağı altında oturduğu bir sırada Hz. Ali'ye "Senin düşüncen ve gücün İslâmiyet'i ileri götürsün" diye hayır duada bulunmuştur. Hz. Ali bu dua karşısında saflar arasında bağırarak ileri doğru "Ene ebû'l-Kâsım" diyerek atılır ve kahramanca savaşımaya başlar. Bu arada birçok kâfiri katleder. Bu nedenle onun hakkında "Lâ fetâ illâ Ali" (Ali gibi kahraman yoktur) cümlesi kullanılmıştır. Bir müddet sonra "Lâ seyfe illâ zülfekâr" (Zülfekâr gibi bir kılıç yoktur) cümlesi de ilk cümleye ilâve edilmiştir. Bu ikinci cümlenin sonraları Hz. Ali taraftarlarından ileri gelenlerin ilâve ettikleri bilinmektedir.³

Emevîler döneminde "fetâ" kelimesi isimlerin başına getirilerek "Fetâ'n-Nidâ" gibi terkipler oluşturulmuştur. Hattâ fetâ kelimesini kabilelerin başına getirerek, "Fetâ'l-Kabile" şeklinde kullanmışlardır. Yine bu devirde fetâ sıfatını isimlerin başına alarak bu kelime ile tavsif edilen kimseleri de görmekteyiz.

"Fetâ'l-Aşira abû Sulayman", "Fatâ'l-Aziz b. Zurare-i Kilâbî" gibi. Bu kimsenin Yezid b. Muâviye'nin zamanında harbetmek maksadıyla Rum ülkesine (Anadolu) gidip orada öldüğü çeşitli eserlerde kaydedilmektedir.

2 Saadettin Kocatürk, *Fütüvvet ve Ahîlik*, s. 17-18.

3 Bu konuda bkz., Saadettin Kocatürk, *Fütüvvet ve Ahîlik*, s. 18.

Sonraları bu tür sıfatlar şâirlerin şiirlerine girip diğer bazı sıfatlarla karıştırılıp memduhlar övülmeye başlanıldığı bir sırada fetâ sıfatının ilk anlardaki önemini kaybettiği görülmektedir. Zira ilk anlardaki önemini kaybetmesinin sebeplerinden birisi de bu kelimenin, genç, ihtiyar ve çocuklar için kullanılması olmuştur. Böylece de hakiki anlamının dışında mecazî anlamlarda kullanıldığını görmekteyiz.

Özet olarak, Emevîler döneminde fütüvvetin anlamı genişlemiş, çeşitli şekillerde cevanmertlik ve mürüvvet anlamlarında kullanılmıştır.

Muaviye b. ebü Süfyân, fütüvveti şöyle açıklamıştır: "Fütüvvet, bir kimsenin kendi malına kardeşinin elinin uzanmasından kat'î surette rahatsız olmamalı ve kardeşinin malı için de tamahkâr olmamalıdır." şeklinde tanımlar. Kardeş ile iyi ilişkiler içerisinde olunması gerektiğine değinirken, kardeşin cefâ cekmemesini, kardeşin az da olsa yapılmış olan iyiliği çok olarak kabul lenmesi, şayet yapılmış olan iyilik çok ise hiç iyilik yapmamış gibi veya az iyilik yapmış gibi davranılması gerektiğini söylemektedir.⁴ Bu tür fütüvvetin esas temelini mutasavvıfların fütüvvet anlayışı oluşturmaktadır. Bizim söz konusu yapmak istediğimiz fütüvvet de budur.

Fütüvvet ilmi, tasavvuf ve tevhid ilminin bir şubesi olarak çeşitli eserlerde kaydedilmektedir. Dünyanın ileri gelen bilgin ve filozofları bu konu ile ilgili makaleler yazmış ve konuya açıklık kazandırmak için kitaplar kaleme almışlardır.

Başlangıcı takiben zamanla bir ilim şeklini alan fütüvvetin bâtınî anlamı kesin olarak bir açıklık kazanmamış olmakla birlikte, fütüvvetin pîri peygamberlerin ilki ve insanlığın başlangıcı Hz. Âdem (A.S.) olduğu, peygamberlerin kutbu yani merkezi, Hz. İbrâhim (A.S.) ve sonu ise Hz. Muhammed (A.S.) olarak bu teşkilatın müntesipleri tarafından kabul edilmektedir.

Peygamberlerin merkezi olarak kabul edilen Hz. İbrâhim, aynı zamanda fütüvvet teşkilatı mensupları tarafından fütüvvetin başlangıç ve çıkış noktası olarak kabul edilmekte, Hz. Ali ise bu teşkilatın merkezi olarak bilinmektedir.

4 Bkz. Saadettin Kocatürk; *Fütüvvet ve Ahîlik*, s. 19 vd.

Hız. İbrâhim'den sonra gelen peygamberler, Hız. İbrâhim'e tâbi olmuşlardır. Bu durum bazı vesilelerle Kur'an'da belirtilmiştir.

Kur'an: 16/123

"Şimdi Ey Muhammed! Sana 'Doğruya yönelen, puta tapanlardan olmayan İbrâhim'in dinine uy' diye vahyettik."

Kur'an: 4/125

"İyilik yaparak kendisini Allah'a teslim edip, hakka yönelen İbrâhim'in dinine uyandan, din bakımından daha iyi kim olabilir? Allah İbrâhim'i dost edinmişti."

Kur'an: 3/95

"Ey Muhammed! De ki: Allah doğru söyledi, doğruya meyleden İbrâhim'in dinine uyan; o puta tapanlardan değildi."

Kur'an: 3/67

"İbrâhim, Yahudi de, Hristiyan da değildi, ama doğruya yönelen bir müslimdi, puta tapanlardan değildi."

Peygamberlerin bile tâbi bulunmaları emredilen Kur'an'da İbrâhim Peygamber, fütüvvet ehlinin kaynağı olarak da bilinmektedir. İşte kaynağını İbrâhim Peygamber'den alan fütüvvet, sonraları bir ilim şeklinde gelişmiş ve olgunluk derecesine ulaştırılmıştır. Her ilmin bir konusu olduğu gibi, fütüvvet ilminin de konusu insan nefsidir.

İslâm dininde önemli olan hususlardan birisi, kâfirlere karşı savaşıdır. Bu düşünce ile hareket eden mutasavvıfların bir çoğu bu uğurda şehit düşmüşlerdir. Bir müddet sonra sûfiler hankâhlarda oturarak cihad-ı asgardan (küçük savaş-kafirlerle savaş) vazgeçip cihâd-ı ekbere (büyük savaşa-nefis ile savaşa) yönelmişlerdir. Bu sebepten dolayı fütüvvet, başlangıçta kahramanlık ve bağışla eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Sonraları anlamını değiştirerek nefsin arzusuna uymamak, onunla savaşmak ve güzel huylara sahip olmak şeklinde mütalaa edilmiştir. Bu nedenle Ma'rûf-i Kerhî, kahramanlığın, yiğitliğin belirtilerinin üç şey olduğunu söylemiştir:

- a. Hilafsız vefâ
- b. Mükâfat beklemeden medh
- c. Sorgu ve sualsiz bağıшта bulunmak.

Fütüvvet için, tasavvuf gibi toplu ve detaylı bir anlam vermek pek mümkün görülmemektedir. Oysa ki sûfilerden her biri tasavvufu kendilerine göre tarif etmekle beraber, fütüvvet ehlinde bu hal pek fazla değildir. Yine de fütüvvet için değişik anlamlar verildiği de bir gerçektir. Fütüvvetnâmelerde, halk destanlarında fütüvvete verilen değişik anlamlar açıkça görülmektedir.

Fütüvvetnâmeler ve halk destanlarının dışında fütüvvet hakkında birçok fütüvvet risâleleri ve bu risâleler içerisinde fütüvvetin felsefesini ve ruhunu konu edinen şecereler de vardır. Üzerinde çalıştığımız risâle ve şecere de bunlardan birisidir.⁵

مجموعۃ الرسائل فی التصوف başlığını taşıyan üzerinde çalıştığımız şecerenin bulunduğu Sultan II. Bayazid'in (1481-1512) gördüğü ve mührünü başında ve sonunda taşıyan bu eser, önemli bir risâleler topluluğu olup 247 varaktan meydana gelmiştir. Bütünüyle Sultan I. Mahmud (1757-1789) vakfı olan Ayasofya kitapları arasında bulunan bu eserin 182a-218b varakları arasında yer alan بحر الفتوة وذكر شجرة الفوز başlığını taşıyan nesih yazı ile Farsça ve Arapça olarak kaleme alınmış bir risâlenin temsîli olarak çizilmiş "Kurtuluş Şeceresi"nin شجرة الفوز mahiyetini belirlemek için çalışmaya başladık.

Eser, çihar köşe (dört köşe) ebrulu, sırtı kahverengi meşin, miklepli ve şirazeli cilde sahip Sultan I. Mahmud Vakfı ve mühürlüdür. Mühür tuğra görünümündedir ve de Sultan I. Mahmud'un Tuğrasıdır. Tuğranın içerisinde vakıf yazısı bulunmaktadır. Vakıf kaydı, Şehzâde Ahmed tarafından Müfettişü evkafî'l-Harameyn Şeyh-Zâde Ahmed "Yârab ez tu tevfiik temennâ koned Ahmed" ibâresini de içerisinde bulduran eserin kağıdı abâdî Türk kağıdıdır ve aherlidir.

5 Fütüvvetle ilgili daha geniş bilgi için bkz., Saadettin Kocatürk, *Fütüvvet ve Ahîlik*, s. 17 vd.

Risâlenin tamamında geçen ayetlerin başta, sonda ve bazan da ortada eksik olduğunu tespit ettik. Aynı hal fütüvvet şeceresinde de görülmektedir. Mümkün olduğu kadar ayetlerin ve hadislerin tamamını çalışmamıza almaya ve dipnotlarda konuya açıklık getirmeye çalıştık.

Fütüvvet şeceresini oluşturan bazı yaprakların altında açıklaması bulunmakla birlikte bazı yaprakların altında açıklaması bulunmamaktadır. Açıklaması olan yaprakların açıklamalarının Türkçe çevirilerini karşlarına yazdık. Risâlenin içerisindeki bilgilerden hareketle hem şecere ve hem de fütüvvetle ilgili şu değerli bilgileri de bilim âlemine sunmayı uygun bulduk.

Ey cevanmerdlerin ileri gelenleri, ey iman sâhipleri, şunu iyi bilmelisiniz ki, dünyâ ve âhiretin selâmeti ancak Allah'ı tanımak ve ancak Allah'a kulluk etmekle elde edilir. Fütüvvetin sırrı Allah kelâmındadır. Bunun örneği ise fevz ağacı (Şecere-i Fevz) dir. Gerçekte bu şecere dünyâ ehlinin selâmete ermesine yardımcı olur. Konuları yedi olan⁶ bu şecerede şeriat, tarikat, hakikat, ma'rifet, tasavvuf, meskenet ve fark'dan⁷ söz edilmektedir.

Yedi sıfat olarak ele alınan bu konular, fütüvvet ruhuna uygun olarak insan vücudunun yedi uzvu ile mukayese edilir. Bu sebepten dolayı yedi esas üzerine oturtulan ve yedi dal olarak ele alınan fütüvvet şeceresi gölgesinde, insanların âsûde bir hayat yaşamalarına çalışılmıştır. Bu şecerenin meyvesinden istifâde edilmesine özen gösterilmiştir. Bu noktadan hareket eden insanların kendi arzularına rahatça ulaşmaları yolu gösterilen bu şecerede dünyânın selâmeti ile âhiretin saadetini bulmak mümkün görülmektedir. Bu şecerenin gölgesine ulaşan fütüvvet ehline göre gerçek hakikat, Allah kelâmıdır. Yüce kudretten fütüvvet ehline göre ümit edilen, bu şecerenin gölgesinde yer edinmek onun meyvesinden istifâde etmek ve rızıklanmaktır. Ey cevanmerdler güruhu, gerçeği bilmek istiyorsan fütüvvet adı verilen bu şecerenin gölgesine sığınmalısın. Bu şecerenin zemini hakikat ve insâniyettir. Bu şecerenin kökü, ﷲ "Allah'tan başka Tanrı (İlah) yoktur" kelimesindeki kuvvettir.

6 Yedi sayısı ile ilgili daha geniş bilgi için bkz., Saadettin Kocatürk, "Bazı Din ve Kavimlerde Özellikle İslâmiyette Yedi Sayısı", *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, C. IV, Ankara 1982, s. 279 vd.

7 Buradaki fark, fakirlik, dervişlik anlamına ve dünyânın kendisini terkettiği dilencinin tersine, kendisi dünyâ nimetlerine sırt çevirerek terk eden kişi anlamındadır.

Bu şecerenin suyu fütüvvettir. Fütüvvet tevhid kelimesinden kaynağını almaktadır. Tevhid kelimesi fütüvvetin hakikatidir. Gerçekte fütüvvet sonu olmayan bir deniz gibidir. Onun sınırı övülen vasıfları kaplar. Hal böyle olduğunda övünülen vasıfların cevanmerdlerde belirginleştirilmesi sağlanmış olur. Fütüvvet ehli, fütüvvetin ruh olduğunu söylerler. Mürüvvetin cisim, cismin ise hareketi ruhla mümkün görülen risâlede ruhun hareketinin kaynağı Allah olarak belirtilmektedir. Bazılarına göre bu kaynağın etki noktası kalp olarak belirtilmektedir. Bazıları sır, bazıları insanlık diye ifade etmek isterlerse de ulûhiyet çeşmesinden su içen ve meded uman kimsenin Yüce Kudretin rahmetine nail olacağı da üzerinde çalıştığımız risâlede ifâde edilmektedir. Böylece de aslâ fesadın yer bulamayacağı bu risâlede afetin eli kısılır ve yok olur. Yedi dal üzerine oturtulan bu risâle, fütüvvete yeni başlayanlar, dostlar, müridler ve bunların meyveleri ile ilgililere öğütler vardır. Birinci dalda cevanmerdler avam (halk) olarak vasıflandırılır. Bunların özelliği şeriatı korumaktır. İkinci dalda cevanmerdler öz kişilerdir. Bunların özelliği tarikatı korumaktır. Üçüncü dalda cevanmerdler özlerin özü kişilerdir. Bunların özelliği hakikattir. Hakikatin özelliği ise Allah'a coşku ile duyulan muhabbet, sevgidir. Dördüncü dalda kerem vardır. Dört harften oluşan fütüvvetin her bir harfinin bir anlamı bulunmaktadır. "ف" harfi halka taalluk etmekte, bu ise vefalılığı gerektirmektedir. "ت" harfi öz kişilere taalluk etmekte, bu ise halka yönelmektir. "و" harfi özün özü kişilere taalluk etmekte, bunlar ise peygamberlerdir. "ت" harfi vahdaniyetin en son noktasıdır. Bu ise dünyâ ve ahireti terkederek Allah'tan başkasına yönelmemektir. Beşinci dalda eli açıklık (sahîlik) vardır. Zira peygamberimiz Hz. Muhammed, bir hadisinde Cennet eliaçıkların (sahîlerin) yeridir buyurmaktadır. "الجنة دار الاسخياء".⁸ Altıncı dalda tevekküle yer verilmektedir. Yedinci dalda ise tevhid (birlik) bulunmaktadır. Şecerenin esasını teşkil eden Kur'an'ın şu âyetidir:

Kur'an: 48/5

"İnanan erkek ve kadınları, içinde temelli kalacakları, içlerinden ırmaklar akan Cennetlere koyar, onların kötülüklerini örter. Allah katında büyük kurtuluş işte budur."

8 İbn Adıyy: Kâmil, I, 190.

Yedi dal üzerine kurulan şecere-i fevzin (kurtuluş ağacı) yedi dal üzerine kurulmasının sebebi Allah'ın yeri ve göğü yedi tabaka olarak yaratması, haftanın günlerinin yedi olması, insanın yedi mertebeden ve yedi şeyden yaratılması gibi.

Kur'an: 23/12

"And olsun ki, insanı süzme çamurdan yarattık, sonra onu nutfe halinde sağlam bir yere yerleştirdik, sonra nutfeyi donmuş kana çevirdik, donmuş kam bir çiğnemlik et yaptık. Bir çiğnemlik etten kemikler yarattık, kemiklere de et giydirdik. Sonra onu başka bir yaratık yaptık. Yaratanların en güzeli olan Allah ne uludur!"

İnsanlara yedi şeyden rızık veren Allah, Kur'an'ında şöyle buyurmaktadır:

Kur'an: 80/25

"Doğrusu suyu bol bol indirmekteyiz. Sonra yeryüzünü iyice yarmakta ve orada taneli ekinler, sebzeler, zeytin, hurma ağaçları ve bahçelerde koca koca ağaçlı meyveler ve çayırlar bitirmekteyiz."

Yeri yedi kat olarak yaratan yüce kudret, bu konuda Kur'an'da şöyle buyurmaktadır:

Kur'an: 31/27

"...Yedi misli deniz de yedekte bulunup yazılsa, yine de Allah'ın sözleri bitmezdi. Doğrusu Allah güçlüdür, hakîmdir."

Ve yine Allah Kur'an'ında peygamberine "Sana yedi âyetli fâtihayı 'Mesânî'yi' gönderdim" demektedir.

Kur'an: 15/87

"And olsun ki, sana daima tekrarlanan yedi âyetli fâtihayı ve Kur'an'ı Azimi verdik."

Ve yine Kur'an'da Allah akrabalarından yedi kişiyle evlenmeyi haram kılmıştır.

Kur'an: 4/22

"Sizlere, analarınız, kızlarınız, kızkardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeşlerinizin kızları, süt kardeşleriniz, karılarınızın anneleri, kendileriyle gerdeğe girdiğiniz kadınlarınızın yanınızda kalan üvey kızlarınız -ki onlarla gerdeğe girmemişseniz size bir engel yoktur-, öz oğullarınızın eşleri ve iki kızkardeşi bir arada almak suretiyle evlenmek, -geçmişte olanlar artık geçmiştir- size haram kılındı. Doğrusu Allah bağışlar ve merhamet eder."

Mirasın aksamı da yedidir. Bu konuda da Allah Kur'an'ında şöyle buyurmaktadır:

Kur'an: 4/11

"Allah, çocuklarınız hakkında, erkeğe iki dişinin hissesi kadar tavsiye eder. Eğer kadınlar ikinin üstünde ise, bırakılanın üçte ikisi onlarıdır; şayet bir ise yarısı onundur. Ana-babanın her birine ölenin çocuğu varsa -yaptığı vasiyetten veya borcundan arta kalanın- altıda biri, çocuğu yoksa, anası babası ona varis olur. Anasına üçte bir düşer. Kardeşleri varsa, altıda biri annesinin-dir, babalarınız ve oğullarınızdan menfaatçe hangisinin size daha yakın olduğunu siz bilmezsiniz. Bunlar, Allah tarafından tespit edilmiştir. Doğrusu Allah bilendir, hakîm olandır."

Peygamber secdenin yedi uzuv üzere yapılmasını buyurmuştur.

"ان نسجد علي سبعة ارباب" Bunlar alın, iki elin avuç içi, iki diz ve ayak gibi.

Kâbe'nin tavâfının yedi oluşu, Safâ ile Merve, Merve ile Safâ'nın arasındaki genişliğinin yedi ölçek oluşu, Remy'in (Zina işleyen kadının taşlanması) yedi kişinin huzurunda yapılması, Kadir gecesinin Ramazan ayının son yedi gününde oluşu, Eshâb-ı Kehf'in yedi oluşu gibi.

Allah bu konuda Kur'an'da şöyle buyurur:

Kur'an: 18/22

"Karanlığa taş atar gibi, 'Mağara ehli üçtür, dördüncüleri köpekleridir' derler, yahut, beştir, altıncıları köpekleridir' derler, yahut yedidir, sekizincileri köpekleridir' derler. De ki, onların sayısını en iyi bilen Rabbimdir."

İyiliğin çokluğunun yedi mesel olarak belirtildiği Fütüvvet-nâmede Allah'ın şu âyet-i kerimesine yer verilir:

Kur'an: 2/261

"Mallarını Allah yolunda sarfedenlerin durumu, her başağında yüz tane olmak üzere yedi başak veren tanenin durumu gibidir. Allah dilediğine kat kat verir. Allah'ın lütfu geniştir. O, her şeyi bilendir."

Bütün bu bilgilerin ışığında fevz şeceresinin başlangıcını yedi dal üzerine oturttuk. Herhangi bir kimse bu fevz şeceresinin dallarından birisine elini sürüp ondan imdat beklerse, Cehennem'in yedi tabakasından kurtulur. Bu konuda Allah Kur'an'da şöyle buyurmaktadır:

Kur'an: 15/44

"O Cehennem'in yedi kapısı olup, her kapıdan onların girecekleri bir kısım vardır."

Şayet bir kimse bütün dallara tutunsa, Cehennem'den kurtulur. Cennette mekan tutar ve Cennet'in üst tabakalarına ulaşabilir. Bu dallardan her biri on şartı içerisinde bulundurmaktadır. Bütünü yetmişe ulaşan bu şecerenin meselleri, ilmin üzerine oturtulmuştur. Bu konuda Peygamberimiz bir hadisinde: "علم لا يقال به ككنز لا ينفق منه"⁹ "İcapları yerine getirilmeyen ilim, kendisinden ihtiyaç karşılanmayan hazineye benzer" demektedir.

İlmin başındaki "ع" harfi ilme, "ل" harfi işe, "م" harfi ise rıza ve teslimde delalet eder denilmekte olan fütüvvet-nâmede yine de en doğrusunu Allah bilir denilmektedir. Bu konuda Yüce Peygamber bir hadisinde; İslâm'ın temeli beş esas üzerinedir, "Allah'a, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna, namazın farz olduğuna, zekat vermenin gerektiğine, ramazan ayında oruç tutmanın mecburiyetine, gücü yeten kişilerin de hac farızasını yerine getirmek mecburiyetinde olunacağına inanmak gereklidir" demektedir.

İşte bu hadisten de esinlenerek bu fütüvvet şeceresinin temelini beş esas üzerine kurulduğuna değinilen fütüvvet-nâmede ilk esasın doğruluk, ikincisinin itaat, üçüncüsünün müttekî olmada ziyâdelik, dördüncüsünün emanete hiyanet etmeme, beşincisinin fisk u fücürdan kaçınmanın gereğine değinilmektedir. Fütüvvet ehlinin sadık, Allah'tan korkar, itaatli, emâneti ko-

9 İbn Asâkir; el-Fethu'l-Kebîr, Nebhânî, 2/231.

ruyan, nefesine hakim olan kişi olması gerekir denilmekte olan fütüvvet-nâmede, böyle olan kişilerin de makamının feleklerin yücesinde olacağına işâret edilmektedir. Bu konuda Yüce Allah Kur'an'ında şöyle buyurmaktadır:

Kur'an: 14/24

"Allah'ın, hoş bir sözü, kökü sağlam, dalları göğe doğru olan Rabbinin izniyle her zaman meyve veren-hoş bir ağaca benzeterek nasıl misal verdiğini görmüyor musun"¹⁰

Yine Kur'an'da bu konu ile ilgili şöyle buyurulmaktadır:

Kur'an: 48/18

"Allah, inananlardan, ağaç altında sana baş eğerek el verirlerken and olsun ki, hoşnut olmuştur..."

Yine Kur'an'da: 24/35

"Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûru, içinde ışık bulunan bir kandil yuvasına benzer, O ışık bir cam içindedir. Cam ise, sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. Bu ne yalnız doğuda, ne de yalnız batıda bulunan bereketli zeytin ağacından yapılır..."¹¹

Yine Kur'an'da: 20/10-11

"O, bir ateş görmüştü de, ailesine: Durun, ben bir ateş gördüm, ya ondan size bir kor getirir, ya da ateşin yanında bir yol gösteren bulurum, demişti."

şeklinde devam eden fütüvvet-nâmede fütüvvetin beş esas üzerine kurulduğuna da değinilmektedir. Bunlar:

- a. Büyüklükte tevazu göstermek,
- b. Güçlü anda dostların ve kardeşlerin hatasını affetmek,
- c. Minnetsiz bağışta bulunmak,
- d. Düşmanlık duygularından uzak nasihatta bulunmak,

10 Ayet metinde eksik alınmış, biz Kur'an'dan tamamını incelememize aldık.

11 Metinde eksik olan bu ayetin tamamını Kur'an'dan incelememize aldık.

e. Fakirlikte cömertlik etmek.¹²

Hz. Muhammed bir gün Hz. Ali'ye fütüvvet ehlinde bulunması gerekli meziyetleri şöyle sıralamıştır:

- a. Fütüvvet ehli doğru sözlü ve vefalı olmalıdır,
- b. Emanete hıyanet etmemeli,
- c. Merhametli (iyi kalpli) olmalı,
- d. Derviş-meşreb olmalı,
- e. Cömert olmalı,
- f. Misafir perver olmalı,
- g. İhsan sahibi olmalı,
- h. Hayâyı elden bırakmamalı demektedir.¹³

Hz. Ali'ye cevânmerdler hakkında:

- a. Bağışta şükredici,
- b. Belâ karşısında sabredici,
- c. Düşmana galip geldiğinde bağışlayıcı,
- d. Sözünde sadık olmalı, demektedir.

Hz. Ali'den fütüvvet nedir diye sorduklarında:

- a. Servet sahibi oldukça, yüksek makam ve mevkiye ulaştıkta tevazuu elden bırakmamalı,
- b. Kudretli oldukça affetmeli,
- c. Minnetsiz bağışta bulunmalı,
- d. Davette, nasihatta bulunmamalı,
- e. Yoklukta eliaçık olmalı, cevabını vermektedir.¹⁴

¹² Bkz., üzerinde çalıştığımız risâle, s. 207 a.

¹³ Bkz., üzerinde çalıştığımız risâle, s. 207 a.

¹⁴ Bkz., üzerinde çalıştığımız risâle, s. 200 a.

Bayazîd-i Bistâmî'ye cevanmerdliğin ne olduğu sorulduğunda o, cevanmerdliğin dört şey olduğu cevabını vermiştir. Bunlar:

- a. Yemek, içmek,
- b. Kırmak,
- c. Çalmak,
- d. Yol ehli olmak.

a. Buradaki yemeğin sınırını yenmek, yani sınırına galip gelmek olduğunu söylemektedir. Şöyle ki Yüce Allah:

"الكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَاقِبِينَ عَنِ النَّاسِ" "Sınırını yenenler ve insanları bağışlayanlar" buyurmaktadır.

b. Kırmanın nefsini kırmak, nefsinin heva ve hevesine uymamak olduğuna değinmektedir.

c. Çalmanın ise gözü günah işleyecek şeylerden uzak tutmak, günahkar kılacak şeylere bırakmamak üzere yönlendirmek. Bu konuda Kur'an'da şöyle denilmektedir:

Kur'an: 14/36

"Bana karşı gelen kimseyi sana bırakıyorum. Sen bağışlarsın, merhamet edersin."

- d. Yol ehli olmak, yani doğru yoldan sapmamak.

Bayazîd-i Bistâmî cevanmerdlere hitaben, dört şeyi yapmayınız, başka bir dört şeyi ister yapınız ister yapmayınız, demektedir. Bunlar:¹⁵

- a. Yalan söyleme, doğruyu ister söyle, ister söyleme,
- b. Haram yeme, helali ister ye ister yeme,
- c. Günah işleme, tevbeyi ister yap ister yapma,
- d. Kötülerle oturma, iyilerle ister otur, ister oturma,

şeklinde özetlediğimiz fütüvvet risalesindeki şecerenin mahiyetine gelince:

15 Bkz., üzerinde çalıştığımız risâle, s. 189 a.

شجرة الفوز

"Kurtuluş Şeceresi"

Kur'an: 48/18

قال الله سبحانه وتعالى : لقد رضي الله عن المؤمنين اذ يبايعونك تحت الشجرة فعلم ما في قلوبهم فأنزل السكينة عليهم واثابهم فتحا قريبا .

"Ey Muhammed! Allah inananlardan, ağaç altında sana baş eğerek el verirlerken, and olsun ki hoşnud olmuştur. Gönüllerinde olanı da bilmiş, onlara güvenlik vermiş, onlara yakın bir zafer bahşetmiştir."

Hadis:

قال النبي صلى الله عليه وسلم : الايمان ان تؤمن بالله ملائكته وكتبه ورسله واليوم الآخر وتؤمن بالقدر خيره وشره ¹⁶ (من الله تعالى).¹⁷

"Peygamber efendimiz (Allah'ın salât ve selâmı O'nun üzerine olsun) İman: Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, hayır ve şerrin Allah'ın takdîriyle olduğuna inanmaktır, buyurmuştur."

Kur'an: 14/24

الم تر كيف ضرب الله مثلا كلمة طيبة كشجرة طيبة اصلها ثابت وفرعها في السماء .

"Allah'ın hoş bir sözü, kökü sağlam, dalları göğe doğru olan -Rabbinin izniyle her zaman meyve veren- hoş bir ağaca benzeterek nasıl misal verdiğini görmüyor musun?"

Kur'an: 24/35

قال الله تبارك وتعالى (يوقد من) ¹⁸ شجرة مباركة زيتونة لاشرقية ولاغربية .

16 Müslim ilk hadis.

17 Metinde eksik. Biz tamamını araştırmamıza aldık. Bkz., Müslim ilk hadis.

18 Bu kısım metinde eksik, fakat şeceredeki şekli ile de anlam açıklık buluyor.

"Doğuda ve batıda bulunmayan mübarek bir zeytin ağacından yakılır."

Kur'an: 48/5

ليدخل المؤمنین والمؤمنات جنات تجري من تحتها الأنهار خالدين فيها ويكفر عنهم سيئاتهم وكان ذلك عند الله فوزا عظيما .

"İnanan erkek ve kadınları, içinde temelli kalacakları, içlerinden ırmaklar akan Cennetlere koymak için, onların kötülüklerini örter. Allah katında büyük kurtuluş işte budur."

Hadis:

قال النبي صلى الله عليه وسلم : بني الاسلام علي خمس شهادة ان لا اله الا الله وأن محمدا رسول الله واقام الصلاة وايتاء الزكوة وصوم رمضان وحج البيت من استطاع اليه سبيلا¹⁹.

"Peygamber efendimiz (Allah'ın salât ve selâmı O'nun üzerine olsun) İslâm beş temel üzerine kurulmuştur: a) Kelime-i şahadet getirmek, b) Namaz kılmak, c) Zekat vermek, d) Ramazan orucunu tutmak, e) Gücü yeten kişinin Kâbe'yi ziyaret etmesidir."

الفتوة علي ثلاثة اوجه فتوة القلب فتوة الروح فتوة السر . فتوة القلب استعمال المرؤة وفتوة الروح تعظيم شعائر النبوة وفتوة السر التبري من الحلول والفتوة فعلافة فتوة القلب صدق الارادة فمذكور في قوله تعالي "يريدون وجهه" يعني ما عرفوا الله حق معرفته وعلامة فتوة السر الانس مع الحشمة وذلك مذكور في قوله تعالي ولامستأنسين لحديث .

"Fütüvvet üç vecih üzeredir; kalp fütüvveti, ruh fütüvveti, sır fütüvveti.

Kalp fütüvveti; mürüvveti kullanmak,

Ruh fütüvveti; nübüvvet şiarlarını ta'zim etmek,

Sır fütüvveti; güç ve kuvvetinden ayrılıp, Allah'ın güç ve kuvvetine dayanmak.

Kalp fütüvvetinin alâmeti, irade doğruluğudur. Bu da Allah'ın "يريدون وجهه" kavlinde mezkurdur.

Ruh fütüvvetinin alâmeti, günahını itiraf etmektir. Bu da Allah'ın: Kur'an: 39/67

وما قدروا الله حق قدره

"Onlar Allah'ı gereği gibi değerlendiremediler." Yani

ما عرفوا الله حق معرفته

"Allah'ı layık olduğu şekilde bilmediler" kavlinde mezkûrdur.

Sır fütüvvetinin alâmeti, haşmetle ünsiyet bulmaktır. Bu da Allah'ın: Kur'an: 33/53

ولا مستأنسين لحديث

"... Size bir şey söylemeye çekiniyor" kavlinde mezkurdur.

قال حسن البصري رضي الله عنه : اصل الفتوة في كل الاحوال²⁰ استتعمال السر مع العلانية في جميع الافعال والاقوال مع ترك الافتخار بالاعمال وحفظ مراعات الدين ومتابعة ما امر الله به²¹ واجتناب ما نهى الله عنه عزوجل .

"Hasanü'l-Basrî (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurmuştur:

"Fütüvvetin aslı bütün hallerde gizli ile âşikârın ve bilcümle fiil ve kavillerin beraber kullanılması" ameller ile iftiharın terki, din buyruklarının korunması, Allah'ın emrettiği şeylere bağlı kalmak, yasaklardan da sakınmakla berâberdir."

قال معروف الكرخي : من ادعى الفتوة فليكن فيه ثلاث خصال ، وفاء بلا خلاف وجواد بلا مدح وعطاء بلا سؤال .

²⁰ Burada "احوال" kelimesi ma'rife olması nedeniyle metinde olmayan "ال" harfi ta'rifi tarafımızdan ilâve edilmiştir.

²¹ Anlamın tam olması için "به" ve sonra gelen "عنه" tarafımızdan metne ilâve edilmiştir.

"Ma'rufu'l-Kerhî de şöyle buyurmuştur: Fütüvveti iddia edende üç haslet bulunmalıdır. (Bunlar) hilafsız vefâ, methiyesiz cömertlik ve sormadan vermektir."

الفتوة هو حسن الحلق مع من تبغضه وبذل المال طن تكرهه وحسن
الصحية مع من ينفر قلبك عنه .

"Fütüvvet; öfkelenildiğin kimseye karşı hüsn-i ahlâk, ikrah ettiğin kimseye mal vermek, kalbinin nefret ettiği kimse ile de güzel sohbet etmektir (onu meclisine kabul etmek ve onunla iyi geçinmek).

المروة علي ثلاثة اوجه مروة القلب ومروة الروح ومروة السر ،
مروة القلب اجتناب الريب والتهمة ومروة الروح محافظة اهل الصدق
والحكمة ومروة السر ادامة الذكر²² والخدمة فعلامة مروة القلب القناعة
بالقسمة وذلك مذكور في قوله تعالى :

" من عمل صالحا من ذكرا او انثي وهو مؤمن "

مروة الروح الشكر علي النعمة وذلك مذكور في قوله تعالى :

" اذكروا نعمتي الشئي انعمت عليكم "

وعلامة مروة السر الصبر في اول الصدمة وذلك مذكور في قوله
تعالى:

" وبشر الصابرين الذين اذا اصابتهم مصيبة قالوا انا لله وانا اليه
راجعون ."

"Mürüvvet üç vecih üzerinedir; kalp mürüvveti, ruh mürüvveti, sır mürüvveti.

Kalp mürüvveti, şek ve töhmetten kaçınmak, ruh mürüvveti, sıdk ve hikmet ehlini muhafaza etmek, sır mürüvveti ise zikir ve hizmeti idame ettirmek-tir.

Kalp mürüvvetinin alâmeti kısmete kanaat etmektir. Bu da Allah'ın;

Kur'an: 16/97

22 "ذكر" kelimesi ma'rife olduğu için metinde olmayan "ال" harfi ta'rif edatını ilâve ettik.

من عمل صالحا من ذكر وانثي وهو مؤمن (فلنحيينه «حياة» طيبة)²³

"Kadın, erkek inanmış olarak kim iyi iş işlerse ona hoş bir hayat yaşatacağız" kavlinde zikredilmiştir.

Ruh mürüvvetinin alâmeti nimet üzerine şükretmektir. Bu da Allah'ın Kur'an: 2/40

"اذكروا نعمتي التي انعمت عليكم"

"Size verdiğim nimeti hatırlayın" kavlinde zikredilmiştir.

Sır mürüvvetinin alâmeti, musibetin ilk başlangıcında sabretmektir. Bu da Allah'ın:

Kur'an: 2/155'in sonu ve 156

"وبشر الصابرين الذين اذا اصابتهم مصيبة قالوا انا لله وانا اليه راجعون"

"Sabredenlere müjdele. Onlara bir musibet geldiğinde: 'Biz Allah tarafından geldik ve elbette O'na döneceğiz' derler" kavlinde zikredilmiştir.

قال يحيى بن معاذ مروة الرجل مع الناس ظاهره وباطنه

"Yahya b. Muâz; kişinin mürüvvetini, insanlarla ilişkisinde içinin ve dışının bir olmasıdır, diye tanımlar."

ŞECERENİN YAPRAKLARI

1. الاعتراف والشكر : İtiraf etmek, yani Allah'ın bütün nimetlerini kabul etmek.
2. فقد الاشخاص : Allah'tan başkasını görmemek.
3. حصر الحواصم التقوي : İnsanın duygularını koruması (dizginlemesi).

23 Bu kısım metinde yok. Anlamı tamamlamak için Kur'an'dan tamamını metne aldık.

4. المحبة : Sevgi.

محبة القلب ايثار ماتحب في كل حال ومحبة الروح اختيار راضي المحبوب بكل حال ومحبة السر موافقة المحبوب في كل حال .

Kalp muhabbeti: Her durumda insanın sevdiği kişilere, menfaat yönünde öncelik tanınması.

Ruh mürüvveti: Her durumda sevgilinin rızasını tercih etmek.

Sır mürüvveti: Her durumda sevgili ile ters düşmemek, onunla uyum sağlamak.

5. شريعة : Şeriat.

6. المكاشفة : el-Mükâşefet

مكاشفة القلب، الحياء من الله في جميع الحالات لان الله تعالى وبخ قوما لم يستحيوا منه واستحيوا عباده فقال "يستخفون من الناس ولايستخفون من الله وهو معهم"

"Kalp mükâşefesi; bütün hallerde Allah'tan haya etmektir (utanmaktır). Çünkü Yüce Allah, kendisinden utanmayı, kullarından utananları yermiş ve bu konuda şöyle buyurmuştur:

Kur'an: 4/108

يستخفون من الناس ولايستخفون من الله وهو معهم .

"İnsanlardan (durumlarını) gizliyorlar da kendileriyle beraber olan Allah'tan gizlemiyorlar."

7. تدفع الاسف علي المفقود : Elden çıkan şeyler için üzülmemek.

8. رمي المعاوضة : Karşılık beklememek.

9. الوفاء : Sözüne sadık olmak.

10. تصفية الباطن : Kalbi temiz tutmak.

11. نطق العلانية : Açık sözlü olmak.

12. الادب : Edep (el-Edeb)

13. Allah : **ومن 24 تواضع لله رفعه الله ومن تكبر وضعه الله : التواضع** için tevazuda bulunanı Allah yüceltir, tekebbür edeni Allah alçaltır.

14. **Sırları keşfetmek. : مكاشفة الاسرار : الوجد**

15. **el-müşâhedet : المشاهدة**

مشاهدة القلب الاستقامة علي طريقة فأصلها قوله تعالي "الذين يذكرون الله قياماً وقعوداً وعلي جنوبهم الآية" ومشاهدة السر نسيان سريرتك ماسوي المذكور فأصله قوله تعالي "واذكر ربك اذا نسيت" ما سوي الله فقد ذكر الله جل جلاله قوله تعالي الذين يذكرون الله قياماً وقعوداً وعلي جنوبهم " 25

"Kalp müşâhedesi, doğru bir yolda gitmektir. Bunun aslı Yüce Allah'ın şu kavlinde ifadesini bulmuştur.

Kur'an: 3/191

الذين يذكرون الله قياماً وقعوداً وعلي جنوبهم .

"Onlar ayakta iken, otururken, yan yatarken Allah'ı anarlar."

Sırrın müşâhedesi; Allah'tan başkasını unutmaktır. Bunun aslı, Yüce Allah'ın şu kavlinde ifâdesini bulmuştur:

Kur'an: 18/24

واذكر ربك اذا نسيت

"Unuttuğun zaman Rabbini an" (Allah'tan başkasını unuttuğun zaman Allah'ı zikretmiş olursun).

حسن المراعات ودواء المراقبة وان لاتري من نفسك ظاهراً ؛ طريقت. 16. امخالفة باطنك قوله تعالي "وما امروا الا ليعبدوا الله مخلصين (له الدين) وقوله 26 ومن يسلم وجهه الي الله وهو محسن"

"Güzel gözetlemeye (gözden geçirmeye) mürâat etmen ve nefsinin zahiri-

24 Ebû Naym: Hilyetü'l-Evliyâ, c. VII, s. 129.

25 Bu tirnak içindeki kısım, metinde silinmiş olup, tarafımızdan karine ile metne ilâve edilmiştir.

26 Parantez içerisindeki kısım metinde yok, ayetin anlamını tamamlamak için tarafımızdan metne ilâve edilmiştir.

ni iç âlemine (batınına) zıt görmemendir. (Zahirle bâtının uyumlu olması gereklidir). Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

Kur'an: 98/5

وما امورا الا ليعبدوا الله مخلصين له الدين...

"Oysa onlar, doğruya yönelerek, dini yalnız Allah'a has kılarak O'na kul-luk etmektir" ve yine Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmuştur:

Kur'an: 31/22

"ومن يسلم وجهه الى الله وهو محسن"

"İyilik yaparak kendini Allah'a veren kimse şüphesiz en sağlam kulpa yapılmış olur..."

17. المراقبة : Belâlara sabretmektir.

18. من تواضع لله رفعه ومن تكبر وضعه الله : Allah için benliğini kırıp tevazuda bulunanı Allah yüceltir. Böbürleneni de Allah zelil eder.

19. الموت : Ölüm (el-Mevt).

20. غذاء الروح : Ruhun gıdası.

21. البكاء : Ağlamak.

22. سقوط النطق : Konuşmamak (boş yere konuşmamak).

23. بحث الافهام : Anlamları araştırmak.

24. تولي المحافظة : Düşünceye hâkim olmak.

25. حجاب القلب عن لفظ الرب : Kalbin Allah'ın lütfundan perdelenmesidir. (Bu sıfat her kimde bulunursa Allah'ın lütfundan mahrum kalır).

26. العبودية : Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmuştur:

Kur'an: 8/27

يا ايها الذين آمنوا لاتخونوا الله والرسول تخونوا اماناتكم...

"Ey inananlar! Allah'a ve peygambere ve emanetlere karşı hiyânet etmeyin."

Kur'an: 4/58

ان الله يامرکم ان تؤدوا الامانات الي اهلها .

"Hiç şüphesiz Allah size, emanetleri ehline teslim etmenizi emreder."

27. حقيقت : Hakikat.

28. لمعرفة علام العيوب : الارادة : "Gaipleri çok iyi bilen Allah'ı tanımak." Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmuştur:

Kur'an: 1/5

اياك نعبد واياك نستعين

"(Allah'ım!) Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz."

Bu konuda Peygamber (A.S.) şöyle buyurmuştur:

قال عليه الصلاة والسلام : صحبت مع العاقل زيادة في الدين والصحبت مع الاحمق نقصان في الدين وخسران في الآخرة .²⁷

"Akıllı kimse ile sohbet etmek dinde ziyâdeliktir. Ahmak ile sohbet etmek dinde noksanlık ve âhirette hüsrandır."

29. "Elde bulunanı tüketinceye kadar elde olmayanı istememek."

30. خجلا لما صنعه : الحياء : Tevazu ile beraber utanmak (yaptığına pişman olmak).

31. المراقبة : (İnsanın kendisini kontrol etmesi).

32. دحور الريب : المعرفة : Şüpheyi yok etmek.

33. اعتراف الحق : التعظيم : Hakkı (Allah'ı) yüceltmek (Hakkı itiraf edip Allah'ı yüceltmek).

27 Şecerede her ne kadar Nebvî hadis görünümü var ise de, yaptığımız araştırmalarımızda sahih hadis kitaplarında bu hadise rastlayamadık.

34. **زوال الحسّ : القوة** : Hissin zail olması (beş duyudan insanın kendisini arındırarak kuvvet bulması ve bu beş duyunun esiri olmamak).

35. **شفاء المشاء : الوصال** : Bâtının şifa bulması (iç huzuru).

36. **اجلاء القلب : الوجد** : Kalbi parlatmak (kalp temizliği).

37. **الانصاف** : İnsaf (el-İnsâf).

38. **السلامة** : Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

Kur'an: 6/120

"وذروا ظاهرا لاثم وباطنه "

"Günahın açığını da, gizlisini de bırakın."

Kur'an: 2/165

"والذين آمنوا اشدّ حياءً لله "

"Müminlerin Allah'ı sevmesi ise hepsinde kuvvetlidir."

Kur'an: 13/28 burada müellif, ayetin meâlini Arapça almıştır.

الطما نينة مع ذكر المولي

"Allah'ı zikirle sükûnet bulunur."

Ayetin aslı:

Kur'an: 13/28

"الذين آمنوا تطمئن قلوبهم بذكر الله الا بذكر الله تطمئن القلوب."

"Onlar inanmışlar, kalpleri Allah'ı anmakla huzura kavuşmuştur. Dikkat edin, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzura kavuşur."

39. **كرم** : Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmuştur, diye başlanılan kısımda zikredilen metnin aslının hadîs-i kutsî olduğu tarafımızdan tesbit edilmiştir.

السخاء مني وأنا ارفع عن السخي عذاب القبر وشدة القيامة
السخي قريب من الله قريب الي الجنة بعيد عن النار السخي في جوار
الله وأنا رفيقه ، والبخيل في النار ورفيقه ابليس .²⁸

28 Bkz., Tirmizî, s. 140, "بر" maddesi.

"Cömertlik benden, ben de cömertliktenim. Cömert olan kimseden kabir azabını ve kıyamet şiddetini kaldırıyorum. Cömert olan kimse Allah'a ve Cennet'e yakın, Cehennem'den uzaktır. Cömert kişi Allah'ın komşusu, Allah da o kimsenin arkadaşıdır. Cimri Cehennemlidir. Onun arkadaşı ise şeytandır."

40. التوبة من كل خطيئة والرجوع الي الله والخوف من عذاب الله : التوبة

"Tevbe: Bütün günahları terkedip Allah'a yönelmektir ve Allah'ın azabından korkmaktır." Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

Kur'an: 79/40-41

"واما من خاف مقام ربه ونهي النفس عن الهوي فان الجنة هي المأوي"

"Ama kim Rabbinin azametinden korkup da kendini kötülükten alıkoymuşsa, varacağı yer şüphesiz Cennettir."

Kur'an: 5/50

"ففرروا الي الله..."

"Öyleyse Allah'a koşun..."

41. السعي : Gayret.

42. العدل : Adâlet.

43. ان احسن الخلق الحسن²⁹ : حسن الخلق : Ahlâkın en güzeli, güzel ahlaktır.

44. المجازاة : Cezâ.

45. بذل المال : İhsanda bulunmak."

46. اكل الحلال : Helalinden yemek.

47. الفناء : Yokluk; Tanrı'da bütünleşmek.

48. الطهارة : Temizlik.

49. العفة : Namus, ar.

29 Yaptığımız araştırmalarımızda buna benzer bir hadîse sahih hadîs kitaplarında rastlamamıza rağmen, metne tam uygun bir hadîse rastlanamamıştır.

50. القناعة : الاستغناء عن الحلويات : Tatlı şeylerden, cazip şeylerden kaçınmak. Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

Kur'an: 4/32

"وَأَسْأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ"

"Allah'ın fazlından ve kereminden dileyin."

Kur'an: 3/103

"وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ"

"Allah'ın sınımsız ipine sarılınız."

51. السخاوة : Peygamber (S.A.) bu konuda şöyle buyurmuştur:

"الجنة دار الاسخيا"³⁰

"Cennet, cömertlerin yurdudur."

52. الثبات علي الصواب بتوفيق الحق : الاستقامة : "Allah'ın yardımı ile doğruluk üzerinde sebat etmektir."

Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

Kur'an: 3/191

وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

"Göklerin ve yerin yaratılışlarını düşünürler."

Kur'an: 7/185

أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ³¹

"Göklerin ve yerin hükümranlığını görmüyorlar mı?"

53. الرياضة : Nefsi kötülüklerden arındırmak ve iyi ahlak sahibi olmak için inzivâya çekilip Allah'a ibâdet etmek.

54. القناعة : زوال الطلب : İsteğin yok olması.

30 İbn Adıyy; Kâmil, c. I, s. 190.

31 Metinde "يَتَفَكَّرُوا" şeklinde yazılmış, biz Kur'an'dan doğrusunu metne aldık.

55. الرفق : Lütuf, iyilik ve şefkat.
 56. البشاشة : Güler yüzlülük.
 57. صدق المعامله : Her şeyde doğru olmak.

Hadis:

صدق المعامله : صادق الوعد³² قال وعد رجلاً بأن يقيم في موضع حتى يعود الرجل فمكث علي ميثاقه³³.

"Peygamber (S.A.) bir kimseye, burada kalıp sen gelinceye kadar bekleyeceğime söz veririm dedi ve o kişi gelinceye kadar onu bekledi."

58. التودد : Halkın sevgisini kazanmak.
 59. Boş ve yazı yok.
 60. Boş ve yazı yok.
 61. الشفقة : Allah'ın kullarına acımak, merhamet etmek.
 62. الاجابة : İhtiyacı karşılamak, uymak, kabul etmek.
 63. نار تشتعل في الروح : Ruhu yakan bir ateş (ruhun ateş gibi coştığı zaman). Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

Kur'an: 59/9

ويؤثرون علي انفسهم ولو كان بهم خصاصة

"Kendileri zaruret içerisinde bulunsalar bile (ruhları ihtiyaç ateşiyle yandığı halde³⁴ onları kendilerinden önde tutarlar."

64. سكوت القلب : التوكل : Kalbin sükûnet bulması. Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

Kur'an: 8/47

ولاتكونوا كالذين خرجوا من ديارهم بطراً ورئاء الناس .

32 Burada sadıku'l-Kavl Hz. Muhammed'dir.

33 Bkz., Tirmizî: 1-24.

34 Bu parantez içerisindeki kısım anlama daha açıklık getirmesi için ilave ettik.

"Yurtlarından böbürlenerek, insanlara gösteriş yaparak çıkanlar gibi olmayın (tevekkül ediniz)."

65. رفع الحجب منه ومن الرب : Allah ile kul arasında perdenin kalkması.

66. كتمان السر : Sır saklamak.

67. المقام : Rütbe.

68. اللطف : Lütuf.

69. العصمة : Neciplik, temizlik.

70. الصلوة : Namaz.

71. جنة ، الصوم : Oruç bir kalkandır (kötülüklerle karşı).

72. حسن المراعات ودوام المراقبة : "Güzel riayet, saygı ve murakabenin devamıdır."

73. هو الاخبار عن حقيقة الشئ وهو علم اليقين : Bir şeyin gerçeğini bildirmektir ki, buna ilmu'l-yakîn derler (bir şeye tam vukûfiyet).

74. فناء الاغيار عند طلوع الانوار : Tوحيد

"Nurların doğmasıyla yabancıların (ağyârın) yok olması, fenâ bulmasıdır."

75. من خوف رؤية الرحمن : الخوف

"Allah'ı görmekten doğan bir korku (Allah'ı görmeme korkusu). Bu konuda yüce Allah şöyle buyurmuştur:

Kur'an: 3/185

"كل نفس ذائقة الموت"³⁵

"Her nefis (canlı) ölümü tadacaktır."

76. الحج : Kâbe-i Muazzama'yı ziyaret etmek.

77. الزكوة : Malın zekâtını vermek.

35 Her ne kadar bu ayet, Havf'in tarifinde yer almışsa da bu ayetin ölüm maddesinde geçmesi yerinde olur düşüncesindeyiz.

